

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ФІНАНСОВЕ ПРАВО

Колосов Руслан Віталійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права та публічного
адміністрування, Маріупольський державний
університет, Україна, м. Маріуполь
e-mail: rusk@i.ua
ORCID 0000-0002-3080-729X

doi: 10.21564/2414–990x.139.112503
УДК 346.1:347.191 (477) (045)

ПРАВОВА ПРИРОДА КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН ТА ЇХ МІСЦЕ В ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Розглянуто понятійні засади корпоративних відносин і з'ясована їх правова природа. Проаналізовано існуючі теорії виникнення та походження корпоративних відносин, зроблено спробу визначити їх місце в системі права України. Сформульовано висновки і пропозиції, спрямовані на вдосконалення законодавства, які можуть бути підґрунтям для подальших наукових досліджень.

Ключові слова: корпоративні відносини; корпоративні права; корпоративне законодавство; правова система України; цивільне та господарське право.

Колосов Р. В., кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедри права та публічного адміністрування. Маріупольський державний університет, Україна, г. Маріуполь.
e-mail: rusk@i.ua ; ORCID 0000-0002-3080-729X

Правовая природа корпоративных отношений и их место в правовой системе Украины

Статья посвящена рассмотрению понятийных основ корпоративных отношений и выяснению их правовой природы. Анализируются существующие теории возникновения и происхождения корпоративных отношений, делается попытка определить их место в системе права Украины. Формулируется ряд выводов и предложений, направленных на совершенствование корпоративного законодательства, которые могут быть основой для дальнейших научных исследований.

Ключевые слова: корпоративные отношения; корпоративные права; корпоративное законодательство; правовая система Украины; гражданское и хозяйственное право.

Вступ. В юридичній літературі та практичній діяльності все частіше увага фокусується на корпоративних відносинах та проблемах їх правового регулювання. Теоретики аналізують правову природу таких відносин, їх належність до цивільних чи господарських відносин, а юристи-практики вказують на недоліки правового регулювання корпоративних відносин і відсутність чіткості у питанні, норми господарського чи цивільного законодавства мають тут застосуватися. Це свідчить, що серед науковців немає єдиного підходу до розуміння корпоративних відносин та їх місця в системі координат правової системи України. Тому, за переконанням автора, дослідження в такому напрямі має значні перспективи, наукова цінність якого буде мати велике теоретичне та практичне значення. Хоча, І. Спасибо-Фатеєва (I. Spasybo-Fatieieva) і стверджує, що виникають суперечності в українській корпоративній доктрині стосовно ставлення до корпоративних відносин із погляду поділу права на галузі. Незважаючи на те, що такий поділ вже давно не актуальний, українські науковці ще працюють над такими питаннями: корпоративні відносини є цивільними, господарськими чи комплексними [1, с. 87].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Корпоративні правовідносини чи їх окремі аспекти розглядали В. А. Васильєва (V.A. Vasylieva), О. М. Вінник (O.M. Vinnyk), Н. С. Глузь (N.S. Hlus), О. Р. Кібенко (O.R. Kibenko), В. М. Кравчук (V.M. Kravchuk), В. В. Луць (V.V. Luts), І. В. Спасибо-Фатеєва (I.V. Spasybo-Fatieieva), В. С. Щербина (V.S. Shcherbyna) та ін. Але вчені не виробили однозначної позиції у розумінні правової природи корпоративних правовідносин, які переважно прийнято розглядати в господарсько-правовому чи у цивільно-правовому аспекті.

Метою публікації є спроба визначити місце корпоративних відносин у системі права України. Для кращого розуміння правової природи корпоративних відносин треба визначитися з їх понятійними засадами. У науковій літературі зустрічаються різні визначення цього поняття. Так, на думку одних вчених, – це відносини між корпорацією (її органами) та учасниками з приводу управління, ведення справ, надання інформації тощо [2]. Цікавою та водночас дискусійною є позиція О. М. Вінник (O.M. Vinnyk), яка вважає, що корпоративні відносини виникають у процесі створення, функціонування і припинення господарських товариств за участю безпосередніх (засновників, учасників, самого товариства та його органів) та опосередкованих учасників (кредиторів, споживачів, найманих працівників, облігаціонерів товариства, територіальної громади, держави в особі уповноважених органів) і забезпечують збалансовану реалізацію інтересів зазначених осіб [3, с. 14]. (Детальніше про поняття та зміст корпоративних відносин ми вже писали) [Див.: 4, с. 35–38]. Як бачимо, спектр думок є дуже широким, що ми передусім пов'язуємо з невизначеністю правової природи корпоративних відносин, чому і присвячене дане дослідження, розгляд якого традиційно розпочнеться з огляду юридичної літератури.

В. С. Щербина (V.S. Shcherbyna), досліджуючи правову природу корпоративних відносин, вказує на дискусійність цього питання. Якщо представники

цивілістичної науки корпоративні відносини і такий їхній поширений вид, як акціонерні відносини, визначають предметом цивільно-правового регулювання (аргументуючи це, зокрема, посиланням на відповідні статті Цивільного кодексу України), то представники науки господарського права вважають їх, згідно із положеннями Господарського кодексу України, одним із видів господарських правовідносин [5, с. 10–11]. Тож слушним є твердження, що такі коливання у доктринальному підході щодо найважливішого питання про те, що, власне, являють собою корпоративні відносини та які засади їх регулювання мають застосовуватися, свідчать про кризовий стан учення про корпоративне право [1, с. 88].

Найчастіше в літературі корпоративні правовідносини розглядаються як вид цивільного правовідношення. Серед українських науковців послідовно цю позицію відстоюють В. А. Васильєва (V.A. Vasylieva), В. В. Луць (V.V. Luts), І. В. Спасибо-Фатєєва (I.V. Spasybo-Fatieieva). На думку С. Фурси (Ie.I. Fursa), поняття «корпоративне право» стосується цивільних прав громадян, а не господарських відносин і тому має бути закріплене у Цивільному кодексі України (далі – ЦКУ) [6, с. 236]. В. А. Васильєва (V.A. Vasylieva) розглядає корпоративне право як цивільно-правовий інститут, який входить до предмета регулювання цивільного права [7, с. 9]. І. В. Спасибо-Фатєєва (I.V. Spasybo-Fatieieva) при дослідженні цивільно-правових проблем акціонерних правовідносин визначає корпоративні правовідносини як цивільні [8, с. 8]. Вона ж вважає, що оскільки корпоративні правовідносини є одним із видів цивільних правовідносин, їм притаманні всі ознаки цивільних правовідносин: дозволена спрямованість, захист суб'єктивних прав та майновий, компенсаційний характер відповідальності [9, с. 8]. На переконання переважної більшості цивілістів, корпоративні відносини – це вид цивільного правовідношення, в основі якого лежить участь суб'єктів в організаційно-правових утвореннях, що мають ознаки юридичних осіб, суттю яких є так звані корпоративні права, та які виникають на підставі певних юридичних фактів, а саме: участі в установчому договорі, вступі в кооператив, придбанні права власності на частку, акції тощо [10, с. 13]. Зусиллями вищевказаних авторів в юридичній літературі виникла і поширилася так звана «теорія цивільного правовідношення», яка підкреслює цивільно-правову природу корпоративних відносин. Відповідно до її положень корпоративні правовідносини є предметом цивільного права, тобто різновидом цивільних правовідносин [11, с. 159–161].

Наступною теорією є господарсько-правова, відповідно до якої корпоративні правовідносини становлять предмет господарського права. Так, С. В. Батрін (S.V. Batryn) надав науково-теоретичне обґрунтування корпоративних правовідносин як таких, що входять до предмета правового регулювання господарського права і належать до організаційно-господарських відносин. За його розумінням, корпоративні правовідносини – засновані на відносинах власності організаційно-господарські відносини, що виникають на основі організаційної та майнової участі у корпоративному господарюванні, які полягають у здійсненні

учасником товариства повноважень володіння, користування та розпорядження закріпленим за корпорацією (фіктивним суб'єктом права) майном через систему корпоративних прав та на підставі права власності на частку в статутному фонді (акції) товариства [12, с. 6].

Як зазначалось вище, корпоративні відносини мають дуже широкий спектр, тому регулюються одразу декількома галузями права. Це спричинило навіть думку про комплексну природу корпоративних правовідносин. Так, О. М. Вінник (О.М. Vinnyk), активно підтримуючи вказану теорію, зазначає, що корпоративні відносини є комплексними відносинами, консолідуючим ядром яких виступають господарські відносини – як внутрішні, так і зовнішні [13, с. 135]. А Щербина В. С. (Shcherbyna V.S.) дійшов висновку про те, що за своєю правовою природою корпоративні відносини є поєднанням взаємопов'язаних і взаємообумовлених організаційно-господарських та майново-господарських відносин, що існують у нерозривній єдності, і в силу цього не можуть бути предметом регулювання різних галузей права – цивільного і господарського [5, с. 13].

В. В. Луць (V.V. Luts) та Р. Б. Сивий (R.B. Syvui) – прихильники теорії «цивільного правовідношення» – зазначають наступне: «По-перше, корпоративне право – це сфера приватного права, тому невиправданим є віднесення публічних відносин до предмета його правового регулювання; по-друге, сучасна юридична література критично оцінює ідею існування комплексних галузей права (як і правових інститутів) у межах системи юридичного права» [14, с. 15]. Отже, ці вчені не підтримують, навіть критикують пропозицію віднесення корпоративних відносин до теорії «комплексного правовідношення». Справді, теорія «комплексного правовідношення» є дуже вразливою, виходячи з того, що інколи чи навіть дуже часто треба визначатися, до якої галузі права належать ті чи інші правовідносини і які норми права підлягають застосуванню. Це питання особливо гостро турбує органи правосуддя, які мають давати чітку відповідь на поставлені позивачем питання.

Ми переконані, що сутність корпоративних відносин найбільш близька до цивілістичних інститутів. Тому пропонуємо викласти ч. 1 ст. 177 ЦК України у наступній редакції: «Об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, у тому числі результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, корпоративні права, а також інші матеріальні і нематеріальні блага». Можливо, це і не найкраща редакція, але вона чітко вказує на цивільно-правову природу корпоративних прав. Дійсно, якщо у цивільному праві виділяють майнові та особисті немайнові права, то корпоративні права є складною юридичною конструкцією, в якій одночасно об'єднані майнові та немайнові елементи, останні з яких називають по-різному, але найчастіше як організаційні чи управлінські права.

Однак визначити місце корпоративних відносин у чітко структурованій системі Цивільного кодексу України дуже важко. Як слушно вказується в юридичній літературі, аналіз запровадження цивілістичних конструкцій у цій сфері переконливо свідчить про те, що вони не розраховані на корпоративні

правовідносини. Отже, очевидно, що або мають бути переглянуті цивілістичні інститути, або слід надавати окреме регулювання корпоративним відносинам за межами ЦК України. Але тоді складно буде доводити їх цивілістичну природу. Утім, подібні проблеми неодноразово поставали тоді, коли розвиток суспільних відносин доводив потребу в формуванні інших, нових відносин. Свого часу відбулася трансформація відносин власності, інтелектуальної власності, поняття речей та багато іншого. Тому становлення регулювання корпоративних відносин не є винятком — все нове проходить свій шлях і врешті-решт знаходить своє місце в системі права. У такому разі корпоративні відносини мають розумітися як цивільно-правові, хоча як такі у ст. 1 ЦК України вони не вказані [1, с. 89].

Потреба у закріпленні корпоративних відносин у ЦК України наражається на доктринальну невизначеність не тільки їх цивілістичної природи. Навіть якщо це питання вирішується позитивно, то залишається без відповіді інше — чи мають корпоративні відносини особливості порівняно з тими майновими та особистими немайновими відносинами, які регулюються ЦК України; чи будуть ці відносини відрізнятися від тих видів майнових відносин (речових та зобов'язальних), які відомі цивільному праву; чи варто враховувати вагому роль у них організаційних відносин; чи приводить комплексність цих трьох начал до формування принципово інших відносин, які варто визначати окремо? [1, с. 89]. На цю властивість корпоративних прав та корпоративних правовідносин неодноразово звертали увагу науковці. В. Жорнокуй (V. Zhornokui) визначає корпоративні правовідносини майновими відносинами [15, с. 22]. Як зазначає Н. С. Глузь (N.S. Hlus), за своїм галузевим походженням корпоративні правовідносини є переважно цивільно-правовими, частина з яких носить майновий характер, а інші — немайновий характер, але пов'язаний з майновим. А В. А. Васильєва (V.A. Vasylieva) переконана, що здійснення корпоративних прав безпосередньо чи опосередковано спрямоване на задоволення майнових інтересів їх носіїв. Тому їх слід вважати майновими правами, а допоміжна роль організаційних прав зводиться до мети набуття корпоративних прав. Наприклад, участь у створенні товариства з обмеженою відповідальністю передусім спрямована на отримання прибутку, а право брати участь в управлінні товариством є певною мірою похідним [17, с. 80].

Інші дослідники стверджують, що корпоративні правовідносини є зобов'язальними і відносними, багато з них — організаційно-правові [16, с. 5]. А. А. Еурабян (A.A. Eurabyan) вказує, що корпоративні правовідносини не відносяться ні до речових, ні до зобов'язальних і є особливим, окремим видом цивільних правовідносин [18, с. 17]. Його позицію підтримує В. В. Луць (V.V. Luts), вважаючи, що корпоративні відносини мають чимало особливих ознак, що дають їм можливість претендувати на окреме місце серед цивільних правовідносин [10, с. 12–13].

На думку Є. О. Суханова (Y.O. Sukhanov), корпоративні права мають власну корпоративну природу, а не зобов'язальний характер окремих прав учасників. Завдяки корпоративним правам учасники корпорації (господарські товариства,

кооперативи тощо) можуть брати участь у різних формах управління корпорацією та її майном. Реалізуючи свої корпоративні права, учасники корпорації впливають на формування волі цього корпоративного утворення, що є самостійним суб'єктом цивільного права – юридичною особою. Така ситуація є нетиповою для цивільно-правового регулювання, оскільки за загальним правилом у цивільному обороті суб'єкти самостійні та незалежні одне від одного, а тому не можуть безпосередньо брати участь у формуванні волі контрагента [19, с. 103].

Висновки. Проведене дослідження уможливорює такі припущення:

1) корпоративні відносини є складним юридичним феноменом, який поєднує у собі майнові та немайнові елементи;

2) майнові елементи у корпоративних відносинах є домінуючими, оскільки виникнення корпоративних правовідносин та обсяг корпоративних прав цілком залежить від внеску (вкладу) до статутного капіталу корпоративного підприємства;

3) за своєю правовою природою корпоративні відносини слід визнати цивільно-правовими, які займають проміжне місце у різних класифікаціях видів цивільних правовідносин. Їх не можна визнати ні речовими, ні зобов'язальними, ні абсолютними, ні відносними.

Список літератури:

1. Спасибо-Фатєєва І. Вчення про корпоративні права і цивілістична доктрина. *Право України*. 2014. № 6. С. 84–92.
2. Кузнецова Н. С. Поняття, ознаки і класифікація корпоративних спорів. URL: <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=120329> (дата звернення: 13.10.2017).
3. Вінник О. М. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах: автореф. дис... д-ра юрид. наук. Київ, 2004. 32 с.
4. Колосов Р. В. Поняття та зміст корпоративних відносин: теоретико-правовий аспект. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 8. С. 35–38.
5. Щербина В. С. Правова природа корпоративних відносин. *Українське комерційне право*. 2006. № 7. С. 55–57.
6. Клименко О.М., Фурса Є. І., Фурса С. Я. та ін. Спадкове право: Нотаріат. Адвокатура. Суд: наук.-практ. посіб. Київ: Вид. Фурса С. Я., КНТ, 2007. 1216 с.
7. Васильєва В. А. Щодо питання про поняття корпоративного права. *Правове регулювання корпоративних відносин в Україні: матеріали науково-практичного семінару (28 лютого 2003 р.)*. Львів, 2003. С. 8–10.
8. Спасибо-Фатєєва І. В., Кібенко О. Р., Борисова В. І. Корпоративне управління / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: Право, 2007. 500 с.
9. Спасибо-Фатєєва І. В. Цивільно-правові проблеми акціонерних правовідносин: автореф. дис ... д-ра юрид. наук. Харків, 2000. 36 с.
10. Васильєва В. А., Кібенко О. Р., Луць В. В., Спасибо-Фатєєва І. В. та ін. Корпоративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 384 с.
11. Сохан В. Б. Правова природа корпоративних правовідносин. *Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин: матеріали всеукраїн. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 21–22 вересня 2012 р.)*. Київ, 2012. С. 159–161.
12. Батрін С.В. Корпоративні правовідносини у господарському праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 25 с.
13. Вінник О. М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення: монографія. Київ: Атіка, 2003. 352 с.

14. Луць В. В., Сивий Р. Б., Яворська О. С. Акціонерне право: навчальний посібник / за заг. ред. В. В. Луця, О. Д. Крупчана. Київ: «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 256 с.
15. Жорнокуй В. Корпоративні відносини як складова предмета цивільного права. *Підприємство, господарство і право*. 2011. № 9. С. 19–23.
16. Глуць Н. С. Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 22 с.
17. Васильєва В. А. Поняття суб'єктивного корпоративного права. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2010. Вип. 22. С. 76–82.
18. Эурабян А. А. Корпоративные правоотношения как вид гражданских правоотношений: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2008. 32 с.
19. Гражданское право: учебник: в 2 т. Т. 1. / под ред. Е. А. Суханова. Москва: БЕК, 2000. 646 с.

References:

1. Spasybo-Fatieieva, I. (2014). Vchennia pro korporatyvni prava i tsyvilistychna doktryna. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 6, 84–92 [in Ukrainian].
2. Kuznietsova, N.S. Poniattia, oznaky i klasyfikatsiia korporatyvnykh sporiv. URL: <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=120329> [in Ukrainian].
3. Vinnyk, O.M. (2004). Teoretychni aspekty pravovoho zabezpechennia realizatsii publichnykh i pryvatnykh interesiv v hospodarskykh tovarystvakh. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
4. Kolosov, R.V. (2017). Poniattia ta zmist korporatyvnykh vidnosyn: teoretyko-pravovyi aspekt. *Pidpryiemstvo, hospodarstvo i pravo – Business, Economy and Law*, 8, 35–38 [in Ukrainian].
5. Shcherbyna, V.S. (2006) Pravova pryroda korporatyvnykh vidnosyn. *Ukrainske komertsiiine pravo – Ukrainian commercial law*, 7, 55–57 [in Ukrainian].
6. Klymenko, O.M., Fursa, Ie.I., Fursa, S.Ia. et al. (2007). Spadkove pravo: Notariat. Advokatura. Sud. Kyiv: Vyd. Fursa S.Ia., KNT [in Ukrainian].
7. Vasyliieva, V.A. (2003) Shchodo pytannia pro poniattia korporatyvnoho prava. *Pravove rehuliuвання korporatyvnykh vidnosyn v Ukraini: materialy naukovy-praktychnoho seminaru* (28 liutoho 2003 r.). Lviv, 8–10 [in Ukrainian].
8. Spasybo-Fatieieva, I.V., Kibenko, O.R., Borysova, V.I. (2007). Korporatyvne upravlinnia. I. V. Spasybo-Fatieieva (Ed.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
9. Spasybo-Fatieieva, I.V. (2000). Tsyvilno-pravovi problemy aktsionernykh pravovidnosyn. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
10. Vasyliieva, V.A., Kibenko, O.R., Luts, V.V., Spasybo-Fatieieva, I.V. at all. (2010). Korporatyvne pravo Ukrainy. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
11. Sokhan, V.B. (2012). Pravova pryroda korporatyvnykh pravovidnosyn. *Vdoskonalennia pravovoho rehuliuвання korporatyvnykh vidnosyn: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference*. Kyiv. 159–161 [in Ukrainian].
12. Batryn, S.V. (2012). Korporatyvni pravovidnosyny u hospodarskomu pravi. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
13. Vinnyk, O.M. (2003). Publichni ta pryvatni interesy v hospodarskykh tovarystvakh: problemy pravovoho zabezpechennia. Kyiv: Atika [in Ukrainian].
14. Luts, V.V., Syvyi, R.B., Yavorska, O.S. (2004). Aktsionerne pravo. V.V. Luts, O.D. Krupchan (Eds.). Kyiv: In Yure [in Ukrainian].
15. Zhornokui, V. (2011). Korporatyvni vidnosyny yak skladova predmeta tsyvilnoho prava. *Pidpryiemnytstvo, hospodarstvo i pravo – Business, Economy and Law*, 9, 19–23 [in Ukrainian].
16. Hlus, N.S. (2008). Korporatsii ta korporatyvne pravo: poniattia, osnovni oznaky ta osoblyvosti zakhystu. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
17. Vasyliieva, V.A. (2010). Poniattia sub'iektivnoho korporatyvnoho prava. *Aktualni problemy vdoskonalennia chynnoho zakonodavstva Ukrainy – Actual problems of improving the current legislation of Ukraine*. Issue 22. 76–82 [in Ukrainian].

18. Eurabyan, A.A. (2008). Korporativnye pravootnosheniya kak vid grazhdanskikh pravovotnosheniy. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow [in Russian].

19. Sukhanov, Y. (Ed.). (2000). *Grazhdanskoe pravo* (Vols. 1–2; Vol. 1). Moscow: BYeK [in Russian].

Kolosov R., PhD in Law, Associate Professor of the Department of Law and Public Administration of Mariupol State University, Ukraine, Mariupol.

e-mail: rusk@i.ua ; ORCID 0000-0002-3080-729X

The legal nature of corporate relations and their place in the legal system of Ukraine

The article is devoted to the consideration of conceptual bases of corporate relations and clarification of their legal nature. The study analyzes the existing theories of the origin and origin of corporate relations and attempts to determine their place in the system of law of Ukraine. At the end of the article, there are a number of conclusions and proposals aimed at improving corporate legislation, which can be the basis for further scientific research.

In particular, it is proposed to consolidate corporate rights among objects of civil rights in order to emphasize their civil-law nature. On the basis of the conducted research, the author, also concludes, that corporate relations are a complicated legal phenomenon that unites property and non-property elements. However, the author could not attribute corporate relations to any known group of civil legal relationships, and in connection with it was done the conclusion, that they occupy an intermediate place in the system of civil legal relations.

Keywords: corporate relations; corporate rights; corporate law; legal system of Ukraine; civil and commercial law.

Надійшла до редколегії 21.10.2017 р.